

Etty Hillesum

Onderzoekscentrum

Het Etty Hillesum Onderzoekscentrum

Het Etty Hillesum Onderzoekscentrum (EHOOC), dat in 2006 in Gent werd opgericht, was verbonden aan de Universiteit van Gent (UGent). Sinds 2015 is het als zelfstandige organisatie gevestigd in haar geboorteplaats Middelburg. Naast het bestuderen van haar dagboeken en brieven is het een plaats voor bespiegeling. Samen met gelieerde instellingen over de hele wereld wordt haar gedachtegoed - een wereld zonder haat - door velen uitgedragen. Daarbij vervult het Etty Hillesum Onderzoekscentrum een coördinerende rol.

In het afgelopen jaar vormde de Third International Conference, *Etty Hillesum, Her Diaries and Letters* een hoogtepunt in de vele activiteiten. Daarover leest u meer in dit bulletin. Een veertigtal sprekers uit vijf continenten was die dagen in Middelburg om hun ervaringen en inzichten te delen en zo een impuls te geven aan verder onderzoek naar haar universele boodschap.

Het Bestuur van de Stichting Etty Hillesum Onderzoekscentrum en het Comité van Aanbeveling werken hard om voorwaarden te scheppen voor het optimaal functioneren van het EHOOC.

De dagelijkse leiding is in handen van Prof. Dr. Klaas A.D. Smelik als directeur. Hij wordt daarin bijgestaan door Ruud Timmerman, die op 1 september 2018 als adjunct-directeur is aangesteld. Het beleidsplan en het werkplan vormen hierbij de leidraad.

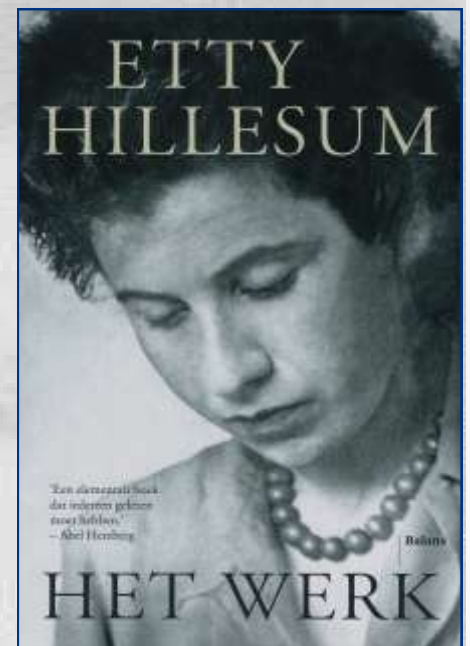
Een team van vrijwilligers verzorgt de dagelijkse bezetting van het kantoor, draagt zorg voor de bibliotheek, de bibliografie, het archief, de website, het organiseren van leesgroepen, het ontwikkelen van lesmateriaal, het onderhouden van contacten met scholen en educatieve instellingen, het verzorgen van contacten met kerkelijke organisaties en de Joodse Gemeente Zeeland, en het leveren van ondersteuning bij het redigeren van publicaties. Voor de opbouw van exposities, het verzorgen van boekentafels, de ondersteuning bij lezingen en presentaties wordt steeds een beroep gedaan op het team van vrijwilligers.

Het Etty Hillesum Onderzoekscentrum werkt nauw samen met het Zeeuws Archief, het University College Roosevelt (UCR) en het ZB I Planbureau en Bibliotheek Zeeland.

Regelmatig komen er studenten uit binnen -en buitenland met een studieopdracht of voor het schrijven van een scriptie of thesis.

Het EHOOC heeft een bijzondere relatie met de Joodse Gemeente Zeeland en met de Stichting Synagoge Middelburg. Om die reden wordt het onderzoek van de geschiedenis van Joden in Zeeland door het EHOOC gecoördineerd.

Dit bulletin is bedoeld om een brede groep van belangstellenden - personen en instellingen - te informeren over het werk van het onderzoekscentrum en over actualiteiten. Op de website van het

Boekomslag

Het Werk

IN DIT NUMMER:

- Terugblik 3E Internationale Conferentie Etty Hillesum
- Tweede Etty Hillesum Lezing
- Presentatie Etty Hillesum Studies 10
- In Memoriam Jacques de Hond
- Presentatie van een vrijwilliger: Ruud Timmerman
- Herdenking Kristallnacht 1938

Etty Hillesum Onderzoekscentrum is meer informatie beschikbaar. Daar zijn het beleidsplan, het werkplan, de lijst met publicaties, de eerdere bulletins en nog veel meer te vinden.

Het Etty Hillesum Onderzoekscentrum is gevestigd in het Zeeuws Archief aan het Hofplein in Middelburg en elke werkdag geopend van 13.30 – 16.30 uur. (HB)

Foto impressie 3^E Internationale Conferentie

3^E INTERNATIONALE CONFERENTIE ETTY HILLESUM: HAAR DAGBOEKEN EN BRIEVEN

GEORGANISSEERD DOOR HET ETTY HILLESUM ONDERZOEKSCENTRUM

Op 10 september 2018 was het 75 jaar geleden dat de Joods-Nederlandse schrijfster Etty Hillesum aankwam in Auschwitz-Birkenau. Het was het begin van de laatste fase van haar korte leven.

Het Etty Hillesum Onderzoekscentrum wilde deze datum niet onopgemerkt voorbij laten gaan en organiseerde - alweer voor de derde maal - een internationale conferentie rondom haar dagboeken en brieven. Het congres vond plaats van 10-12 september 2018 in het Historische Stadhuis van Middelburg, de geboorteplaats van Etty Hillesum. Door University College Roosevelt (UCR) werden de Burgerzaal en de Raadzaal voor deze gelegenheid beschikbaar gesteld. Professor Bert van den Brink, dean van het UCR, sprak bij de opening van het congres op maandagochtend en legde de nadruk op de goede samenwerking tussen het EHOC en het UCR. De conferentie werd geopend door de commissaris van de Koning in Zeeland, drs. Han Polman.

Sinds de eerste publicatie van een bloemlezing uit haar dagboeken in 1981 onder de titel 'Het Verstoorde Leven' zijn de nagelaten geschriften van Etty Hillesum in 18 talen vertaald en hebben ze wereldwijd de aandacht getrokken. Haar gedachten heb-

ben honderdduizenden lezers geïnspireerd. Dit weerspiegelde zich ook in de geografische samenstelling van de sprekers op het congres. Zij waren afkomstig uit veertien landen, van Canada tot Australië.

De conferentie bood onderzoekers van over de hele wereld de gelegenheid elkaar te ontmoeten, waardevolle inzichten uit te wisselen en problemen te bespreken, die zich voordoen bij de studie van de geestelijke nalatenschap van Etty Hillesum. Van deze mogelijkheid werd intensief gebruik gemaakt. De conferentie was ook een uitgelezen kans om vriendschappen te sluiten en te hernieuwen. Het diner op dinsdagavond - aangeboden door de gemeente Middelburg - in eetkamer Likkepot was daartoe een goede gelegenheid.

Het bestuderen van de dagboeken en brieven van Etty Hillesum heeft niet alleen geleid tot gedegen wetenschappelijk onderzoek, maar ook tot artistieke creaties, soms zelfs in combinatie, zoals de Italiaanse fotografe Lucrezia Zanardi liet zien. Zij hield een wetenschappelijke lezing tijdens het congres, maar organiseerde tegelijkertijd een vernissage van haar fotografisch werk in Sjakie's Galerie in het monumentale pand Huis 's-Hertogenbosch aan de Vlasmarkt.

Maandagavond stond in het teken van de indringende voorstelling 'Blazing Harmonies', een toneelvoorstelling over Etty Hillesum. Een stuk geschreven door Stephen Cherry, de dean van King's College Cambridge, uitgevoerd door Rosie Hilal (Etty) en Stephen Cherry (verteller). De begeleidende muziek werd verzorgd door de cellist Sebastiaan van den Bergh. De conferentiegangers waren daarbij te gast bij het Provinciebestuur in de Oude Dormter (filmzaal) van het Abdijcomplex. Het congres werd woensdagmiddag afgesloten met een inspirerende lezing door mr. Harald Bergmann, de burgemeester van Middelburg. Opgetogen konden sprekers en deelnemers daarna huiswaarts keren.

Het congres krijgt nog een vervolg: met de uitgeverij Amsterdam University Press is afgesproken dat de lezingen zullen worden gebundeld in een aparte uitgave in het Engels. Aan de sprekers is gevraagd hun lezingen hiervoor te bewerken. Door het EHOC zal deze uitgave intensief worden begeleid, zodat er weer een waardevolle publicatie bij komt, zoals het eerder dit jaar verschenen boek 'Reading Etty Hillesum in Context'. (KS)

Etty Hillesum Onderzoekscentrum

30 NOVEMBER 2018 – 75 JAAR GELEDEN

De tweede Etty Hillesum lezing en presentatie van het tiende deel van de reeks Etty Hillesum Studies

Burgerzaal, Stadhuis aan de Markt in Middelburg,
15.00-16.30 uur. Inloop vanaf 14.30 uur.

U bent van harte uitgenodigd.

Op vrijdag 30 november 2018 gedenken wij dat - volgens opgave van het Rode Kruis - Etty Hillesum 75 jaar geleden omkwam in het vernietigingskamp Auschwitz-Birkenau. Ze was slachtoffer van het *Massenschicksal* waaraan zij zich niet wilde onttrekken.

Dat doen we in de vorm van een lezing en een boekpresentatie.

De Tweede Etty Hillesum Lezing zal worden uitgesproken door prof. dr. Paul van Tongeren.

Paul van Tongeren (1950), studeerde theologie en filosofie in Utrecht en Leuven. Hij promoveerde in Leuven op een proefschrift over de moraal van Nietzsches moraalkritiek. Hij was van 1993 tot eind 2015 gewoon hoogleeraar wijsgerige ethiek aan de faculteit der wijsbegeerte van de Radboud Universiteit. Sinds 2002 tot aan zijn emeritaat was hij daarnaast bijzonder hoogleeraar ethiek aan het Hoger Instituut voor Wijsbegeerte van de KU Leuven. Van Tongeren is vooral werkzaam op het gebied van het Nietzsche-onderzoek en op dat van de fundamentele wijsgerige ethiek en haar geschiedenis. In zijn werk besteedt hij aandacht aan Etty Hillesum en het *amor fati* (aanvaarding van wat onvermijdelijk is).

In zijn lezing gaat Van Tongeren op dit laatste onderwerp nader in.

In

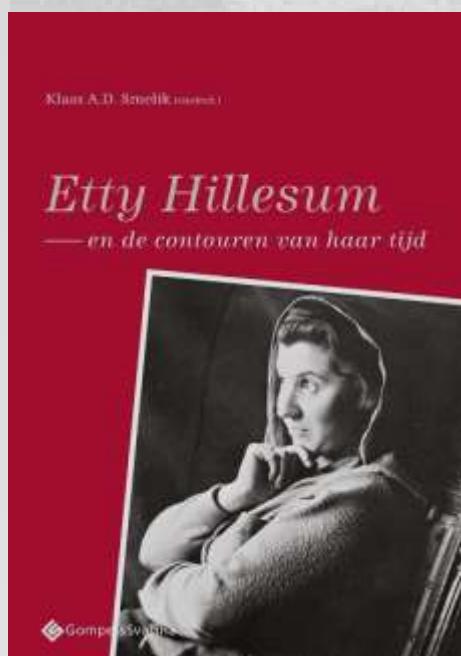
Etty Hillesum en het *amor fati*

In teksten van Etty Hillesum treft ons onder meer een vaak verbazingwekkend vermogen om haar ellendige lot te aanvaarden, en zelfs dankbaar te zijn voor wat tegelijk als een verschrikking verschijnt. Misschien kunnen we iets van die 'aanvaarding' (als dit al het juiste woord is) leren begrijpen door haar te vergelijken met houdingen die erop lijken, zoals we die kunnen aantreffen in filosofische posities (het stoïcijnse ideaal van een leven 'homoloog aan de natuur', Nietzsches idee van een *amor fati*) of literaire figuren (bijvoorbeeld Nescio's 'uitvreter').

Aansluitend zal een nieuw deel in de serie Etty Hillesum Studies worden aangeboden aan dr. Perry Moree, directeur-bestuurder van ZB | Planbureau en Bibliotheek van Zeeland, en lid van het comité van aanbeveling van het EHOC. Dit jaar presenteren wij het tiende deel, getiteld:

Etty Hillesum en de contouren van haar tijd, een uitgave van Gompel & Svacina.

Het is nu 75 jaar geleden dat Etty Hillesum in het vernietigingskamp Auschwitz-Birkenau omkwam. Op dat ogenblik had zij ervaren wat het Massenschicksal voor haar en haar volk concreet inhield. Wij weten niet wat haar uiteindelijke conclusie was over de contouren van haar tijd en of zij zich tot het laatst toe heeft kunnen vasthouden aan haar diepgewortelde overtuiging te midden van de gruwelen van de Sjoa. Wel weten wij dat de wens van Etty Hillesum om langs de contouren van haar tijd te tasten haar voor het probleem stelde hoe die tijd te beschrijven. De pogingen die zij daartoe deed, onder meer in haar twee brieven uit Westerbork, zijn een erfenis die door geen enkel totalitair geweld meer kan worden weggenomen.

Citaat uit haar dagboek:

Donderdagavond 4 september 1941: 'Ik wil deze eeuw leren kennen, van buiten en van binnen. Ik betast deze eeuw, iedere dag opnieuw, ik tast met m'n vingertoppen langs de contouren van deze tijd.'

Haar woorden zijn nu over de hele wereld bekend.

Wilt u deze bijeenkomst bijwonen, meldt u zich dan aan vóór 25 november aanstaande: secretariaat@ehoc.nl

De toegang is vrij.

Recente beelden van het vernietigingskamp Auschwitz-Birkenau

Etty Hillesum Onderzoekscentrum

IN MEMORIAM

JACQUES DE HOND

Zondagavond 18 september, bij het begin van de grote Verzoendag, heeft Jacques de Hond, samen met Luuc Smit, de avonddienst in de synagoge verzorgd.

Ook de volgende dag zou hij een belangrijk gedeelte van de eredienst voor zijn rekening nemen. Het mocht niet zo zijn. 's Morgens, voordat hij naar de synagoge zou gaan, raakte hij in coma door een ernstige hersenbloeding, waaraan hij een week later is overleden. Onder grote belangstelling is hij begraven op de Joodse begraafplaats aan de Vredehoflaan in Vlissingen.

Jacques was een bekende Vlissinger. Zo heeft hij het initiatief genomen om een monument op te richten voor de vermoorde Vlissingse Joden op de Groene Boulevard. Hij was ook nauw betrokken bij het boek over Joods Vlissingen.

Hij is voorzitter geweest van de Joodse Gemeente Zeeland en was ook daarna heel actief in de Joodse Gemeente. Ook was hij heel actief in de Stichting Synagoge Middelburg, waar hij veel groepen belangstellenden heeft ontvangen om voorlichting te geven over de synagoge en over het Joodse leven. Hij deed dit op een onnavolgbare wijze en met veel enthousiasme.

Nadat het EHOC zich in Middelburg had gevestigd, heeft Jacques zich ook ingezet voor de belangen van het EHOC, waarbij hij een leidende rol speelde bij de samenstelling en organisatie van de tentoonstelling 'Middelburg en de Mediene' in de Zeeuwse Bibliotheek zomer 2017.

Jacques werd geboren op 8 mei 1940. Hij overleefde de Sjoa als 'ondergedoken kind' en groeide na de oorlog op in een Joods weeshuis, waar hij een gedegen Joodse opvoeding kreeg. De traumatische ervaringen uit zijn vroege jeugd hebben diepe wonden nagelaten, die hem zijn hele leven hebben vergezeld.

In hem hebben wij een goede en trouwe vriend verloren. Wij zijn Jacques veel dank verschuldigd; wij zullen hem missen en gedenken hem met het grootste respect. (Aad Vos)

Lucrezia Zanardi en het EHOC

Het EHOC heeft de afgelopen maanden Lucrezia Zanardi uit Bologna kunnen ondersteunen in haar fotografisch onderzoek van Etty Hillesums dagboeken. Met 'Sporen in het heden van een bestaan in het verleden' deelde zij haar visie tot nu toe op de conferentie en in de fototentoonstelling, in de maand september in Sjakie's Galerij - Huis 's-Hertogenbosch aan de Vlasmarkt in Middelburg.

Lucrezia Zanardi over haar **expositie: 'Uitgaand van Etty's beschrijvingen volg ik - in het heden - de plaatsen waar zij over schrijft, met de sfeer die daarbij hoort en combineer dat met betrouwbaar fotomateriaal uit de archieven. Een poging om een verhaal te vertellen van verleden en heden, het belang aan te geven van een persoonlijk functioneren en het verslag van een zelfonderzoek dat van belang is om te delen.'**

Momenteel volgt Lucrezia Zanardi een Mastersopleiding in Photography and Photographic Studies aan University of Applied Sciences and Arts in Dortmund. Zij studeerde in 2016 af aan de Universiteit van Venetië in Multimediale Kunst. (Ruud Timmerman)

Presentatie van een vrijwilliger: Ruud Timmerman

Ruud Timmerman (1943) verhuisde eind jaren vijftig van de vorige eeuw naar Amsterdam. Hij volgde daar onder andere de opleiding aan de Hervormde Kweekschool aan de Plantage Middenlaan. De school lag tegenover de Hollandsche Schouwburg. Het is nu moeilijk voor te stellen dat er in die periode niet gepraat werd over de geschiedenis die zich rond deze gebouwen had afgespeeld. Heel langzaam kwamen de verhalen naar buiten via boeken en films. Het was de tijd waarin men ging beseffen wat er zich in bezettingstijd had afgespeeld in de Joodse gemeenschap in binnen en buitenland. Wat het antisemitisme o.a. in die jaren had voortgebracht.

Als je in 1943 geboren bent en je leest die verhalen en ziet die beelden, begin je je af te vragen in wat voor waanzinnige wereld je terecht bent gekomen. De uitstraling van de nieuwe staat Israël in de jaren vijftig en zestig compenseerde dat. Er was weer hoop, naaste jaren van diepe wanhoop. Niet voor niets is het volkslied van Israël: Hatikva – De hoop.

Zijn belangstelling voor de Joodse cultuur, traditie en de Sjoa is hem zijn leven lang blijven volgen. Bij zijn presentatie als adjunct-directeur bij het EHOC schreef hij:

'Hoe ik door de jaren heen mijn kijk op de wereld heb ontwikkeld, wordt eigenlijk het beste geïllustreerd door de muur boven mijn piano: Voor elk kleinkind heb ik, toen het geboren werd, een melodie uitgekozen en daar een schilderij-

tje van gemaakt. Ik gebruikte daar ook de tekeningetjes bij, die op de geboortekaartjes stonden.

Elk kleinkind kreeg dit en ik maakte er ook één voor mijzelf om boven de piano te hangen. In plaats van voor hen te duimen in 'noodgevallen'. speel ik hun melodie.

Het zijn Joodse melodieën, die onder een schilderij van Marc Chagall hangen. Op het schilderij staat een man met een boekrol in zijn arm met een ster erop, de Tora.

De boekrol staat vol verhalen over God, de mensen en de wereld. Een soort handleiding om verantwoordelijk om te gaan met het leven en jouw eigen leven, om te leren kiezen tussen waar – onwaar; echt – onecht; recht – onrecht. De schilder Chagall laat vooral in zijn warme en kleurrijke schilderijen zien dat mensen en verhalen elkaar nodig hebben. Zorg hebben voor elkaar en de wereld.

In die verhalenwereld past ook het verhaal van Etty Hillesum. Haar dagboeken en brieven geven een geweldig inzicht in hoe iemand grip krijgt op zichzelf en een steun kan zijn voor anderen. Niet weggaan, maar meegaan, zoals anderen, bijvoorbeeld Janusz Korczak dat ook deden.

Wat hem het meest aanspreekt in die verhalen, is de dialoog. Het gesprek tussen de mens en zichzelf, tussen de mens en de ander, tussen de mens en God, hoe je die ook ziet.

Het zondagochtendgebed in het dagboek van Etty Hillesum van 12 juli 1942 is daar een prachtig voorbeeld van. In dat gesprek met God zegt zij: *'Maar dit ene wordt mij steeds duidelijker: dat jij ons niet kunt helpen, maar dat wij jou moeten helpen en door dat laatste helpen wij onszelf'.*

Die dialoog kom je in veel verhalen, gedichten, liederen, beeldende kunst tegen.

Eind 2015 - tijdens een boekpresentatie - kwam hij contact met het EHOC. Een organisatie met een missie die aansloot bij zijn gevoelswereld: een stem te zijn tegen antisemitisme, tegen haat. Eerst als vrijwilliger, maar sinds 1 september 2018 ook als adjunct-directeur van het EHOC. In die functie staat hij Klaas Smelik bij in zijn werkzaamheden voor het EHOC en vervangt hem indien nodig.

Herdenking Kristallnacht

in de synagoge in Middelburg, zaterdag 10 november 2018

Ook dit jaar organiseerden de Stichting Synagoge Middelburg, de Joodse Gemeente Zeeland en het Etty Hillesum Onderzoekscentrum een bijeenkomst in de synagoge van Middelburg om de Kristallnacht 1938 te herdenken. Namens het EHOC sprak directeur Klaas Smelik over de pogrom in Bagdad op 1 en 2 juni 1941, die bekend staat onder de naam Farhud en die wel wordt vergeleken met de Kristallnacht in nazi-Duitsland. Aad Vos trok een vergelijking tussen de Kristallnacht en het heden, chazan Luuc Smit zong twee synagogale liederen, Dorine van Dijk speelde op de harp en Dschigme Koning las voor uit een roman over de Kristallnacht. Kortom, een zeer geslaagde bijeenkomst.

Nieuws over het Etty Hillesum Onderzoekscentrum

vindt u op onze website: www.ehoc.nl

en de Facebook pagina van het Etty Hillesum Onderzoekscentrum is:

<https://www.facebook.com/Etty-Hillesum-Research-Centre-EHOC-188341044877>

Openingstijden

Alle werkdagen
13.30-16.30 uur

Gebouw:
Zeeuws Archief,
Hofplein 16
4331 CK Middelburg.

E-mail: info@ehoc.nl
Telefoon: 0118-678835

Comité van Aanbeveling

van de Stichting Etty Hillesum Onderzoekscentrum
bestaat uit de volgende personen:

- Drs. J.M.M. Polman,
Commissaris van de Koning in Zeeland
- Mr. H.M. Bergmann,
Burgemeester van Middelburg
- Rabbijn B. Jacobs,
Opperrabbijn van het Interprovinciaal Opperrabbinat
- Prof. Dr. H.H.A. van den Brink
Dean University College Roosevelt
- Dr. J.L. Kool-Blokland,
Directeur Zeeuws Archief
- Dr. P.J. Moree,
Directeur ZB | Planbureau en Bibliotheek van Zeeland

COLOFON

Uitgave van het
Etty Hillesum Onderzoekscentrum
in Middelburg.

Verschijnt twee keer per jaar in
gedrukte en in digitale versie.

Redactieadres:

Etty Hillesum Onderzoekscentrum

Hofplein 16

4331 CK Middelburg

Telefoon: 0118-678835

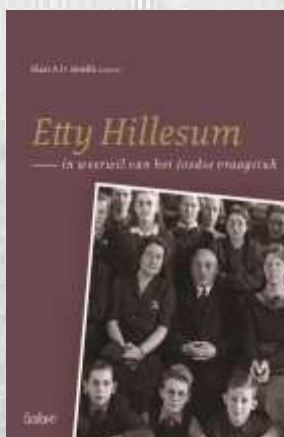
E-mail: info@ehoc.nl

Website: www.ehoc.nl

Redactie:

J.M. (Han) Bleyenbergh (HB)

Klaas A.D. Smelik (KS)

Bestuur

Het Bestuur van de Stichting Etty Hillesum
Onderzoekscentrum is als volgt samengesteld:

- Prof. dr. Klaas A.D. Smelik, voorzitter
- Prof. dr. Albert Clement, vicevoorzitter
- Drs. Aad Vos, secretaris
- Drs. Julie Benschop, abactis
- Drs. Léon DeWitte, lid
- Mr. Peter Katsburg, lid
- Prof. dr. Arjan van Dixhoorn, lid
- Ruud Timmerman, lid